

תקשורת מורים-תלמידים באתרי רשתות חברתיות ויחסי מורים-תלמידים: מבט משני הצדדים

אלונה פורקוש-ברוך	ארנון הרשקוביץ	רבקה אנג
מכללת לוינסקי לחינוך, אוניברסיטת תל אביב	אוניברסיטת תל אביב	המכון הלאומי לחינוך, סינגפור
alonabar@levinsky.ac.il	arnonhe@tauex.tau.ac.il	rebecca.ang@nie.edu.sg mailto:ah3096@columbia.edu

Teacher-Student SNS-Mediated Communication and Teacher-Student Relationships: A View from Both Sides

Alona Forkosh-Baruch	Arnon HersHKovitz	Rebecca Ang
Levinsky College of Education, Tel Aviv University	Tel Aviv University	National Institute of Education, Singapore

Abstract

Teacher-student relationships are vital for well-being and academic and social development of students, as well as for teachers' professional and personal development. In the digital age, these relationships can extend beyond school hours. This paper characterizes differences between teachers (N = 160) and students (N = 587) who are willing to connect with their students/teachers via Facebook, and those who do not wish to connect. The research is based on quantitative data collection of personal characteristics, attitudes towards Facebook, and perceptions of teacher-student relationship. Findings suggest differences between the two groups (willing to connect vs. not willing to connect) within both populations (teacher, students). Also, in both populations, those who were willing to connect, compared to those who were not willing to connect, present more positive attitudes towards using Facebook for teaching/learning and oppose more to banning policy of student-teacher SNS-based communication. We also find that students who were willing to connect showed a greater degree of closeness with their teachers compared to those who were not willing to connect. This study may assist policymakers when setting up regulations regarding teacher-student communication via social networking sites.

Keywords: Social networking sites (SNS), Facebook, teacher-student relationship.

תקציר

יחסי מורים ותלמידים הינם חיוניים לרווחתם ולקידום הלימודי והחברתי של תלמידים, כמו גם לפיתוח המקצועי והאישי של מורים. בעידן הדיגיטלי, יחסים אלו יכולים להתפתח גם מחוץ לשעות הלימודים ולגבולות הכיתה ובית הספר, בין היתר באמצעות אתרי רשתות חברתיות. מאמר זה בוחן הבדלים בין מאפייני מורים (N = 160) ותלמידים (N = 587) בחטיבה ובתיכון שמחוברים בפועל לתלמידיהם/מוריהם בפייסבוק ובין אלו שאינם מחוברים אך מעוניינים בחיבור. המחקר מבוסס על איסוף נתונים כמותי, אשר בחן מאפיינים אישיים, עמדות כלפי שימוש בפייסבוק ותפיסות יחסי מורים-תלמידים. מן הממצאים עולים הבדלים במאפיינים האישיים בין שתי הקבוצות (המחוברים והמעוניינים בחיבור) בקרב שתי האוכלוסיות (מורים ותלמידים). עוד נמצא כי בשתי

האוכלוסיות, המעוניינים בחיבור הפגינו עמדות חיוביות יותר ביחס לשימושי פייסבוק בהוראה/למידה והתנגדו יותר למדיניות האוסרת על קשרי מורים-תלמידים באתרי רשתות חברתיות. בנוסף, עולה כי בקרב התלמידים המעוניינים בחיבור, מידת הקירבה המדווחת למוריהם גבוהה יותר מבין אלו שאינם מעוניינים בחיבור. מחקר זה עשוי לסייע בידי מקבלי החלטות בבואם לקבוע מדיניות בנוגע לקשרי מורים-תלמידי באמצעות אתרי רשתות חברתיות.

מילות מפתח: אתרי רשתות חברתיות, פייסבוק, יחסי מורים-תלמידים.

מבוא

בשנים האחרונות, ניצבת סוגיית התקשורת בין מורים ותלמידים באתרי רשתות חברתיות (ובפייסבוק בפרט) בלבה של מחלוקת ציבורית עזה בארץ ובעולם. מקבלי החלטות הקדימו, אמנם, את החוקרים בתחום, אך החליטו, במקרים רבים, לאסור על תקשורת כזו באופן גורף. עם זאת, בעת האחרונה מתחילות להיאסף עדויות אמפיריות המאפשרות לקבל החלטות מושכלות המבוססות מחקר. מחקרים עדכניים מראים כי קשרים בין מורים ותלמידים באתרי רשתות חברתיות, הגם שאינם חפים מבעיות אתיות (Dennen & Burner, 2013; Forkosh-Baruch & Hershkovitz, 2014), עשויים להועיל, במקרים מסוימים, הן למורים והן לתלמידים המחוברים (פורקוש-ברוך והרשקוביץ 2013; 2014; Wong). לכן, לא ייפלא כי מורים ותלמידים בישראל מקיימים קשרי "חברות" בפייסבוק על אף האיסור על-כך מטען משרד החינוך (הרשקוביץ, פורקוש-ברוך ואנג, 2014).

אחת הסיבות האפשריות לצורך בכך היא העובדה שיחסי מורים-תלמידים הינם גורם משמעותי ביותר בהתפתחות הלימודית, החברתית והרגשית של תלמידים, ועשויים להשפיע על הסביבה הלימודית והחברתית בכיתה ובבית הספר בכלל (Birch & Ladd, 1998; Davis, 2003; Hamre & Pianta, 2001; Sabol & Pianta, 2012). אתרי רשתות חברתיות עשויים לסייע בשבירת הגבולות הבית-ספריים וביצירת מרחב בית ספרי לא רשמי, אשר ישנה את הסדר הקיים (Kupiainen, 2013). לפיכך, אנו מתמקדים במחקרנו בקשרים שבין יחסי מורים-תלמידים ובין תקשורת מורים-תלמידים באתרי רשתות חברתיות.

למרות המחקר הרב בשנים האחרונות בתחום אתרי רשתות חברתיות בחינוך, נבחנו בעיקר היבטים פדגוגיים, וכמעט שלא נבחנו היבטים חברתיים של שימוש באתרים אלו בקרב מורים ותלמידים בבתי הספר (רוב המחקרים בוחנים את אוכלוסיית ההשכלה הגבוהה). במאמר זה אנו מציגים ממצאים משני מחקרים כמותיים שערכנו – מחקר אחד כלל אוכלוסיית מורים, והשני – אוכלוסיית תלמידים – אשר בחנו יחסי מורים-תלמידים והקשר בינם ובין תקשורת ביניהם ברשת הפייסבוק; במסגרת המחקרים הללו אספנו מידע באמצעות שאלונים מקוונים המאפשרים השוואה בין הממצאים העולים בקרב שתי האוכלוסיות (ממצאים ראשוניים וחלקיים ממחקר המורים הוצגו בכנס זה בשנה שעברה, ראו הרשקוביץ, פורקוש-ברוך ואנג, 2014).

שאלות המחקר

1. מהם המאפיינים המבדילים **מורים/תלמידים המעוניינים בחיבור** עם תלמידיהם/מוריהם בפייסבוק לעומת אלו שאינם מעוניינים בחיבור כזה?
2. מהם ההבדלים ביחסי מורים-תלמידים (כפי שמדווחים על ידי המורים) בין **מורים המעוניינים בחיבור עם תלמידיהם בפייסבוק** (בין אם מחוברים איתם בפועל ובין אם לאו) לבין **מורים שאינם מעוניינים בחיבור שכזה**?
3. מהם ההבדלים ביחסי מורים-תלמידים (כפי שמדווחים על ידי התלמידים) בין **תלמידים המעוניינים בחיבור עם מוריהם בפייסבוק** (בין אם מחוברים איתם בפועל ובין אם לאו) לבין **תלמידים שאינם מעוניינים בחיבור שכזה**?

מתודולוגיה

שאלון המורים הופץ ויראלית בין החודשים מאי-יולי 2013; שאלון התלמידים הופץ ויראלית בין החודשים דצמבר 2013-אפריל 2014. השאלונים הופצו כחלק ממחקר רחב יותר בקרב חטי"ב/תיכון. השאלונים נבנו באמצעות Google Forms והיו זהים-כמעט (למשל, המורים נשאלו: "האם ברשימת החברים שלך בפייסבוק נמצאים תלמידים שלך בהווה?", התלמידים נשאלו: "האם ברשימת החברים שלך בפייסבוק נמצאים מורים שלך בהווה?"; ראו התייחסות לקמן בנוגע להבדלים

בניסוחי שאלון TSRI). השאלונים הופצו דרך אתרי רשתות חברתיות (בפרט, פייסבוק וטוויטר), כמו גם דרך רשימות תפוצה שונות במיילים (הן רשימות תפוצה אישיות של החוקרים, והן רשימות תפוצה מקצועיות של מורים). תשובותיהם האנונימיות של המשתתפים נאספו באופן אוטומטי בגיליון נתונים אשר היה זמין לעיון לחוקרים בלבד.

משתני המחקר

מאפייני מורים

- גיל
- מגדר [זכר/נקבה]
- מצב משפחתי [רווק/ה, נשוי/אה, גרוש/ה, אלמן/ה]
- וותק בהוראה [שנים]
- משך שימוש בפייסבוק [שנים]
- מספר חברים בפייסבוק בעת מילוי השאלון
- עמדה בנוגע לשימוש בפייסבוק להוראה: מענה על השאלה, "האם ניתן, לדעתך, להשתמש בפייסבוק לצורכי למידה או הוראה?" [כן/לא]
- עמדה לגבי האיסור על קשרי מורים-תלמידים בפייסבוק: מענה על השאלה, "ישנן מדינות/רשויות אשר אוסרות לחלוטין קשרים בין מורים ותלמידים באמצעות פייסבוק. מה מידת הסכמתך עם מדיניות זו?" [לא מסכים/ה, נוטה לא להסכים, אין לי דעה בנושא, נוטה להסכים, מסכים/ה בהחלט]
- מחנך הכיתה (כלפיה מולא שאלון TSRI; ראו למטה)? [כן/לא]

מאפייני תלמידים

- גיל
- מגדר [זכר/נקבה]
- כיתה [ז'-י"ב]
- משך שימוש בפייסבוק [שנים]
- מספר חברים בפייסבוק בעת מילוי השאלון
- עמדה בנוגע לשימוש בפייסבוק ללמידה: מענה על השאלה, "האם ניתן, לדעתך, להשתמש בפייסבוק לצורכי למידה?" [כן/לא]
- עמדה לגבי האיסור על קשרי מורים-תלמידים בפייסבוק (ראו במאפייני מורים לעיל) [לא מסכים/ה למדיניות האיסור, נוטה לא להסכים למדיניות האיסור, אין לי דעה בנושא, נוטה להסכים עם מדיניות האיסור, מסכים/ה בהחלט למדיניות האיסור]
- בנוסף, סימנו התלמידים האם המורה כלפיו מילאו שאלון TSRI הוא המחנך שלהם [כן/לא]

יחסי מורים-תלמידים: שאלון TSRI

שאלון TSRI (Teacher Student Relationship Inventory) פותח ותוקף לבחינת יחסי מורים-תלמידים של מורה בודד ביחס לתלמיד בודד (Ang, 2005). השאלון כולל 14 היגדים (המדורגים על פי סולם ליקרט בעל 5 דרגות) בשלושה צירים:

- שביעות רצון (5 היגדים, דוגמה משאלון המורים: "אני מרוצה מהיחסים שלי עם הכיתה הזו");
- סיוע אינסטרומנטלי (5 היגדים, דוגמה משאלון התלמידים: "אני תלוי במורה הזו לקבלת עצה או עזרה");
- קונפליקט (4 היגדים, דוגמה משאלון התלמידים: "אני חושב שהמורה הזו היא מרגיש הקלה אם לא הייתי בשיעור").

לצורך מחקרנו, תורגם השאלון לעברית, ובנוסף – הניסוחים בו הותאמו למדידת יחסי מורה-כיתה (כאשר ממולא על ידי מורה ביחס לכיתה שלמה) או יחסי תלמיד-מורה (כאשר ממולא על ידי תלמיד). כך, למשל, ההיגד "I enjoy having this student in my class" בגירסתו בשאלון המורים: "אני נהנה/ית ללמד את הכיתה הזו" ובגירסתו בשאלון התלמידים: "אני חושב שהמורה הזו נהנה מכך שאני נמצא בשיעורים שלו". השאלון תוקף ביחד עם מחברת השאלון, פרופ' אנג, אשר ליוותה מקרוב את תהליך המרתו של השאלון הן בהתייחס לכיתה שלמה והן בהתייחס לתלמידים כלפי מורים. השאלות הנוגעות לקשרים בין מורים ותלמידים בפייסבוק וליחסי מורים-תלמידים נענו על פי השתייכותם של המשיבים לשלוש קבוצות:

1. מורים/תלמידים שהינם בעלי חשבון פעיל בפייסבוק ומחברים שם לתלמידיהם/מוריהם בהווה (מחברים);
2. מורים/תלמידים שהינם בעלי חשבון פעיל בפייסבוק, אינם מחברים שם לתלמידיהם/מוריהם בהווה, אך היו מעוניינים בחיבור שכזה (מעוניינים בחיבור);
3. מורים/תלמידים שהינם בעלי חשבון פעיל בפייסבוק, אינם מחברים שם לתלמידיהם/מוריהם בהווה, ואינם מעוניינים בחיבור שכזה (אינם מעוניינים בחיבור).

השוני המתודולוגי בין הקבוצות הללו הוא בבחירת כיתה/מורה כלפיהם ימולא שאלון TSRI, כפי שמופיע בטבלה 1.

טבלה 1. במי נתבקשו לבחור מורים/תלמידים מן הקבוצות השונות בעת מילוי שאלון TSRI?

קבוצה	מורים	תלמידים
מחברים	כיתה אותה הם מלמדים בהווה ואשר עם תלמידיה הם מחברים בפייסבוק	מורה אשר מלמד/ת אותם בהווה ואיתו/ה הם מחברים בפייסבוק
מעוניינים בחיבור	כיתה אותה הם מלמדים בהווה ואשר עם תלמידיה הם היו מעוניינים להיות מחברים בפייסבוק	מורה אשר מלמד/ת אותם בהווה ואיתו/ה הם היו מעוניינים להיות מחברים בפייסבוק
אינם מעוניינים בחיבור	כיתה שרירותית אותה מלמדים	מורה שרירותית המלמד/ת אותם

אוכלוסיית המחקר

האוכלוסייה המדווחת במחקר זה מונה 160 מורים ו-587 תלמידים בעלי חשבון פייסבוק. המורים הם בני 21-68 ($M = 47, SD = 10.8$), בעלי וותק בהוראה של 1-38 שנים ($M = 19, SD = 10.8$), מתוכם 123 נשים (77%) ו-37 גברים (23%). התלמידים המשתתפים הם מכיתות ז'-י"ב, בני 12-19 ($M = 14, SD = 1.6$), מתוכם 340 בנות (58%) ו-247 בנים (42%). בשני המקרים, אוכלוסיית המשתתפים פזורה בכל רחבי הארץ.

ההתפלגות לפי אופי החיבור בפייסבוק בקרב המורים והתלמידים מובאת בטבלה 2. כיוון שהבעת עניין בחיבור מהווה הצהרת כוונות כנה בנוגע לחיבור, החלטנו לאחד את קבוצות המחברים והמעוניינים בחיבור בכל אוכלוסייה לקבוצה אחת, היא קבוצת המעוניינים בחיבור. מנגד עומדת קבוצת המשתתפים שאינם מעוניינים בחיבור. מעניין לשים לב כי יחסי הגודל בין הקבוצות הפוכים בהשוואה בין אוכלוסיות המורים והתלמידים. בעוד כשני שלישי מן המורים מעוניינים בחיבור וכשליש אינו מעוניין – רק כשליש מן התלמידים מעוניינים בחיבור וכשני שלישי אינם מעוניינים.

טבלה 2. חלוקת אוכלוסיית המחקר על פי חיבור לתלמידיהם/מוריהם בהווה בפייסבוק

קבוצה	מורים		תלמידים	
	N	%	N	%
מעוניינים בחיבור (בין אם מחברים בפועל אם לאו)	109	68%	191	33%
אינם מעוניינים בחיבור	51	32%	396	67%
סה"כ	160	100%	587	100%

ממצאים

השוואת מאפייני מורים ותלמידים בין קבוצות המחקר

באמצעות מבחן t , השווינו הממוצעים של המשתתפים הכמותיים – גיל, וותק בהוראה (מורים בלבד), שנות שימוש בפייסבוק, ומס' חברים בפייסבוק – בין שתי הקבוצות. מתוצאות המבחן (ראו טבלה 3) עולה כי בממוצע ובאופן מובהק סטטיסטית, המורים המעוניינים בחיבור צעירים יותר (44.8 לעומת

49.6), בעלי וותק נמוך יותר בהוראה (17 לעומת 21.6 שנים) ובעלי וותק רב יותר בשימוש בפייסבוק (4 לעומת 3.3 שנים) בהשוואה למורים שאינם מעוניינים בחיבור.

לגבי התלמידים, עולה כי בממוצע ובאופן מובהק סטטיסטית, התלמידים המעוניינים בחיבור מבוגרים יותר (14.4 לעומת 13.7) ובעלי מספר גדול יותר של חברים בפייסבוק (609 לעומת 505) בהשוואה לתלמידים שאינם מעוניינים בחיבור. לא נמצא הבדל בוותק השימוש בפייסבוק בין שתי קבוצות התלמידים. הממצאים מסוכמים בטבלה 3; בשל קשיים בפענוח חלק מתשובות התלמידים לגבי משתנים אלו, נרשמו כמה מקרים של ערכים חסרים, ולכן גודל האוכלוסייה שונה במעט ביחס לכל אחד מן המשתנים (כפי שמופיע בטבלה).

טבלה 3. ממוצעים (וסטיות תקן) בעבור המשתנים הכמותיים בקרב שתי קבוצות המורים/תלמידים (ערכי t מובאים בערך מוחלט)

משתנה	מורים			תלמידים	
	מעוניינים (N = 51)	אינם מעוניינים (N = 51)	t(df = 158)	מעוניינים	אינם מעוניינים
גיל	44.8 (11.0)	49.6 (9.6)	¹ 2.6**	14.5 (1.8) N = 191	13.7 (1.4) N = 395
וותק בהוראה [שנים]	17.0 (10.9)	21.6 (10.1)	2.5*		
שנות שימוש בפייסבוק	4.0 (1.8)	3.3 (1.5)	2.3*	4.2 (1.5) N = 189	4.0 (1.5) N = 389
מס' חברים בפייסבוק	273.5 (391.40)	179.4 (362.9)	-1.4	609 (618) N = 181	505 (411) N = 373

* p < 0.05, ** p < 0.01

¹ בעבור משתנה זה, N = 50, ובהתאם df = 157

² תוצאות מבחן Levene לשוויון שונות יצאו מובהקות, ובשל כך אין הנחת שונות זהות, df = 309.8

³ תוצאות מבחן Levene לשוויון שונות יצאו מובהקות, ובשל כך אין הנחת שונות זהות, df = 259.7

התפלגויות המשתנים הנומינליים הושוּו באמצעות מבחן χ^2 (חי-בריבוע) של פירסון. בקרב המורים, נמצאו רק שניים מתוך חמשת המשתנים כבעלי התפלגות השונה באופן מובהק-סטטיסטית בין שתי הקבוצות: תמיכה באיסור על קשרי מורים-תלמידים בפייסבוק, ועמדה בנוגע לשימוש בפייסבוק להוראה. מבין המורים המעוניינים בחיבור, 94% (102 מתוך 109) חושבים כי ניתן להשתמש בפייסבוק להוראה, לעומת 62% בלבד (31 מתוך 51) בקרב המורים שאינם מעוניינים בחיבור, עם $\chi^2(1) = 26.6$, ברמת מובהקות $p < 0.01$. בנוגע לעמדת המורים ביחס למדיניות האיסור על קשרי מורים-תלמידים בפייסבוק, 89% (95 מתוך 107) מבין המורים המעוניינים בחיבור לא מסכימים או נוטים לא להסכים עם מדיניות זו, לעומת 36% בלבד (18 מתוך 50) בקרב המורים שאינם מעוניינים בחיבור, עם $\chi^2(1) = 47.1$, ברמת מובהקות $p < 0.01$. 27% מכלל המורים המשיבים (159 מתוך 587) השיבו כי אין להם דעה בנוגע למדיניות האיסור. לגבי שלושת המשתנים הנומינליים האחרים, לא נמצא הבדל מובהק-סטטיסטית בין שתי הקבוצות: מין, עם $\chi^2(1) = 1.3$, $p = 0.26$; מצב משפחתי, עם $\chi^2(3) = 3.3$, $p = 0.35$; והיותו של המורה מחנך של הכיתה ביחס אליה מילא את השאלון, $\chi^2(1) = 0.59$, $p = 0.44$.

בקרב התלמידים, נמצאו שלושה מתוך ארבעת המשתנים הנומינליים (אצל התלמידים נעדר, כמובן, המשתנה המתייחס למצב המשפחתי) כבעלי התפלגות השונה באופן מובהק-סטטיסטית בין שתי הקבוצות: תמיכה באיסור על קשרי מורים-תלמידים בפייסבוק, עמדה בנוגע לשימוש בפייסבוק להוראה ומין. מבין התלמידים המעוניינים בחיבור, 70% (133 מתוך 191) חושבים כי ניתן להשתמש בפייסבוק ללמידה, לעומת 47% (185 מתוך 396) בלבד בקרב התלמידים שאינם מעוניינים בחיבור,

עם $\chi^2(1) = 27.3$; ברמת מובהקות $p < 0.01$. 66% (95 מתוך 143) מבין התלמידים המעוניינים בחיבור לא מסכימים או נוטים לא להסכים עם מדיניות האיסור, לעומת 25% (70 מתוך 285) בלבד בקרב התלמידים שאינם מעוניינים בחיבור, עם $\chi^2(1) = 70.5$; ברמת מובהקות $p < 0.01$. מבין התלמידים המעוניינים בחיבור, יש 49% בנים (94 מתוך 191), לעומת 39% בנים (153 מתוך 396) בקרב התלמידים שאינם מעוניינים בחיבור, עם $\chi^2(1) = 5.9$; ברמת מובהקות $p < 0.05$. לגבי המשתנה המתאר אם המורה כלפיו מילאו שאלון TSRI הוא המחנך שלהם או לא – לא נמצא הבדל מובהק-סטטיסטית בין הקבוצות, עם $\chi^2(1) = 0.9$; $p = 0.35$.

מהשוואת הממצאים באוכלוסיות המורים והתלמידים עולה כי ישנו דמיון בדפוסי הממצאים לגבי ההבדלים בין המעוניינים בחיבור לבין אלו שאינם מעוניינים בחיבור, בנוגע לעמדותיהם כלפי מדיניות האיסור ובנוגע לשימושי פייסבוק להוראה/למידה. הבדלים מגדריים בין הקבוצות נמצאו רק בקרב התלמידים, שם נמצא יתרון יחסי לבנים בקבוצת המעוניינים בחיבור עם מוריהם בפייסבוק.

יחסי מורים-תלמידים על פי מידת העניין בחיבור עם תלמידים בפייסבוק

כיוון ששאלון TSRI המקורי עבר תרגום והתאמה, נדרשנו לבדיקת המהימנות שלו בקרב אוכלוסיות המחקר. בדיקת Cronbach's Alpha בנוגע לשאלוני המורים הושלמה עם תוצאות טובות לגבי שלושת הצירים (שביעות רצון, $\alpha = 0.83$; סיוע אינסטרומנטלי, $\alpha = 0.83$; קונפליקט, $\alpha = 0.67$). שאלוני התלמידים העלו תוצאות טובות אף יותר בכל הצירים (שביעות רצון, $\alpha = 0.88$; סיוע אינסטרומנטלי, $\alpha = 0.86$; קונפליקט, $\alpha = 0.88$).

כעת, השווינו ממוצעים של ערכי הצירים השונים, כפי שדורגו באמצעות שאלון TSRI, בין קבוצות המעוניינים בחיבור מורים ותלמידים בפייסבוק לאלו שאינם מעוניינים בשתי האוכלוסיות. בקרב המורים, לא נרשמו הבדלים מובהקים-סטטיסטית באף אחד מן הצירים. בקרב התלמידים, נרשמו הבדלים מובהקים-סטטיסטית בצירים שביעות רצון (גודל אפקט קטן, Cohen's $d = 0.25$) וסיוע אינסטרומנטלי (גודל אפקט בינוני, Cohen's $d = 0.43$), כלומר – תלמידים המעוניינים בחיבור עם מוריהם בפייסבוק גם מדווחים על רמות גבוהות יותר של שביעות רצון בקשר עם מוריהם, וכן על רמות גבוהות של פניה לסיוע אינסטרומנטלי למוריהם. התוצאות מסוכמות בטבלה 4.

טבלה 4. ממוצעים (וסטיות תקן) בעבור צירי TSRI בקרב שתי קבוצות המורים/תלמידים (ערכי t מובאים בערך מוחלט)

ציר	תלמידים		מורים		
	מעוניינים (N = 396)	אינם מעוניינים (N = 191)	מעוניינים (N = 51)	אינם מעוניינים (N = 158)	
שביעות רצון	3.7 (1.1)	3.9 (1.0)	4.4 (0.6)	4.4 (0.6)	$t(585) = 3.0^1$ df = 421.5
סיוע אינסטרומנטלי	2.6 (1.1)	3.1 (1.1)	3.8 (0.7)	3.7 (0.8)	$t(585) = 5.2^{**}$
קונפליקט	1.7 (1.0)	1.6 (0.9)	1.4 (0.5)	1.5 (0.6)	$t(585) = 1.0$ $t(158) = 1.1^1$ df = 132.3

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

¹ תוצאות מבחן Levene לשוויון שונות יצאו מובהקות, ובשל כך אין הנחת שונות זהות

מסקנות ודיון

במחקר זה, בחנו הבדלים בין מורים/תלמידים המעוניינים בחיבור עם תלמידים/מורים באמצעות פייסבוק (אם מחוברים בפועל ואם לאו) ובין אלו שאינם מעוניינים בחיבור שכזה. בחינת מאפיינים אישיים של חברי שתי הקבוצות, בקרב מורים ותלמידים, מעלה כי בשתי האוכלוסיות בולטות אותן התבניות: המעוניינים בחיבור מפגינים עמדות חיוביות יותר כלפי פייסבוק כאמצעי הוראה וכלפי חיבורי מורים-תלמידים באמצעות פייסבוק בהשוואה לאלו שאינם מעוניינים בחיבור. זאת ועוד, בשתי האוכלוסיות, המעוניינים בחיבור מפגינים פעילות עשירה יותר בפייסבוק (ויותר רב יותר אצל המורים, מספר חברים גדול יותר אצל התלמידים). בנוסף, פער הגילאים הממוצע בקרב המורים

והתלמידים המעוניינים בחיבור קטן יותר מאשר בקבוצה השנייה (המורים צעירים יותר, התלמידים מבוגרים יותר). ממחקרים קודמים בנושא, עולה כי ככל שעולה גיל התלמידים, יורדת תפיסתם את איכות יחסיהם עם מוריהם יחסי מורים-תלמידים (למשל, Ang, Chong, Huan, Quek, & Yeo, 2008). מצד המורים, המבוגרים והמנוסים יותר הם אלו שמדווחים, בדרך כלל, על יחסים טובים יותר עם תלמידיהם, בהשוואה לעמיתיהם הצעירים והמנוסים פחות (למשל, Yeo, Ang, Chong, Huan, & Quek, 2008). אם כך, מאפייני קבוצת המעוניינים בחיבור מזכירים את מאפייני המורים והתלמידים אשר באופן מסורתי מדווחים על יחסים טובים פחות עם הקבוצה השנייה, וייתכן כי הם שואפים לחיזוק יחסים אלו באמצעות החיבור בפייסבוק.

ממצא מעניין נוגע למגדר: בקרב התלמידים המעוניינים בחיבור, יש יותר בנים מאשר בקרב התלמידים שאינם מעוניינים בחיבור. ייתכן כי הבדל זה נובע מהבדלים מגדריים במוטיבציה לשימוש בפייסבוק (למשל, Makashvili et al., 2013) או בתפיסה עצמית של מידת השליטה במיומנויות מקוונות; כפי שנמצא בעבר, נשים נוטות להעריך את מיומנויות הרשת שלהם ברמה נמוכה יותר מזו אותה מעריכים גברים (למשל, Hargittai & Shafer, 2006). הסבר אחר עשוי לנבוע מכך שישנו יתרון מגדרי ברור למורות בישראל. לפיכך, ייתכן שהתלמידים הבנים מוצאים עצמם בעמדת נחיתות, בהשוואה לבנות, בכל הנוגע לקשר בין-אישי עם המורות (כפי שנמצא במחקרים רבים, ראו למשל סקירה בנושא אצל Wyrick, 2011), ולפיכך מחפשים דרכים להעצמת הקשר הזה.

על פי הממצאים, ישנו קשר בין החיבור או הרצון לחיבור בפייסבוק ויחסי מורים תלמידים באופן כללי, כפי שמדווחים על ידי התלמידים. התלמידים המעוניינים בחיבור העידו, בממוצע, על ערכים גבוהים יותר בצירים שביעות רצון וסיוע אינסטרומנטלי בהשוואה לאלו שאינם מעוניינים בחיבור. כלומר, הקשר בפייסבוק הוא ביטוי נוסף לחיבור בין מורים ותלמידים ואמצעי להידוק החיבור הזה, לטובת קידום ההוראה והלמידה באמצעות קידום רווחתו של התלמיד באופן כללי (Pianta, 1999; Wentzel, 1998). מעניין הוא שבקרב המורים לא נרשמו הבדלים מובהקים באף אחד מן הצירים, ונקודה זו תיבחן ביתר פירוט במחקר המשך. יתכן שהדבר נובע מהצורך של התלמידים להרגיש שהמורים מעורבים בחייהם – מה שאיננו מקביל בכיוון ההפוך: המורים אינם בהכרח זקוקים למעורבות מסוג זה. הצורך הזה של התלמידים בא לידי ביטוי הן בעולם הפיזי והן בעולם הווירטואלי, המהווה הרחבה של העולם הפיזי (Pianta, Hamre & Allen, 2012).

מגבלות המחקר הנוכחי נובעות בעיקר מאופן הפצת השאלונים. ההפצה נעשתה, כאמור, בצורה ויראלית, דרך אתרי רשתות חברתיות ובערוצים מקוונים אחרים, ומילויים היה מקוון. לפיכך, אין אנו טוענים כי אוכלוסיית המחקר מייצגת את כלל המורים והתלמידים בארץ. עם זאת, השלכות המחקר מתייחסות לצורך בהרחבת יחסי מורים תלמידים מהעולם הפיזי לעולם הרשתות החברתיות המקוונות, זאת במידה שממילא הקשר מזמן זאת. קובעי המדיניות אינם יכולים עוד להתעלם מהצורך ההדדי של חברים בשתי האוכלוסיות בהמשכיות הקשר מעבר לבית הספר. לפיכך, יש לאפשר לכל מורה לקבל החלטות לגבי השימוש במדיה חברתית מקוונת, בהלימה למידת הקירבה והאינטימיות המתאימים לתפיסת עולמו בהתייחס לקשריו עם תלמידיו בבית הספר. כמובן, נחוץ מחקר המשך בתחום, אשר יוכל לסייע למורים ולתלמידים לעשות שימוש מיטבי באתרי רשתות חברתיות לצרכים לימודיים וגם לצורכי פיתוח קשרים בינאישיים ומתן תמיכה חברתית ורגשית לתלמידים.

מקורות

הרשקוביץ, א', פורקוש-ברוך, א' ואנג, ר' (2014). ארבעה-עשר היגדים וגעגוע. בתוך י' עשת-אלקלעי, א' כספי, נ' גרי, י' קלמן, ו' זילבר-ורוד, ו' יאיר (עורכים), **האדם הלומד בעידן הטכנולוגי: ספר הכנס התשיעי לחקר חדשנות וטכנולוגיות למידה ע"ש צ'ייס**, (עמ' 56-63). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 11-12 בפברואר.

פורקוש-ברוך, א' והרשקוביץ, א' (2013). מורים: להיות או לא להיות? (חברים של התלמידים בפייסבוק). בתוך י' עשת-אלקלעי, א' כספי, ס' עדן, נ' גרי, י' קלמן, ו' יאיר (עורכים), **האדם הלומד בעידן הטכנולוגי: ספר הכנס השמיני לחקר חדשנות וטכנולוגיות למידה ע"ש צ'ייס**, (עמ' 59-66). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 19-20 בפברואר.

Ang, R.P. (2005). Development and validation of the Teacher-Student Relationship Inventory using exploratory and confirmatory factor analysis. *The Journal of Experimental Education*, 74(1), 55-73.

Ang, R.P., Chong, W.H., Huan, V.S., Quek, C.L., & Yeo, L.S. (2008). Teacher-student relationship inventory. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 26(4), 339-349.

- Birch, S.H. & Ladd, G.W. (1998). Children's interpersonal behaviors and the teacher-child relationship. *Developmental Psychology*, 34(5), 934-946.
- Davis, H.A. (2003). Conceptualizing the role and influence of student-teacher relationships on children's social and cognitive development. *Educational Psychologist*, 38(4), 207-234.
- Dennen, V.P. & Burner, K.J. (2013). Friending and footprints: Privacy and ethical issues of Facebook use in higher education. *Presented at the World Conference on E-Learning in Corporate, Government, Healthcare & Higher Education (E-Learn, October 21-25, Las Vegas, NV)*.
- Forkosh-Baruch, A. & Hershkovitz, A. (2014). Teacher-student relationship in the SNS-era: Ethical issues. *Presented at the World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications (EdMedia, June 23-27, Tampere, Finland)*.
- Hamre, B. & Pianta, R. (2001). Early teacher-child relationships and the trajectory of children's school outcomes through eighth grade. *Child Development*, 72(2), 625-638.
- Hargittai, E. & Shafer, S. (2006). Differences in actual and perceived online skills: The role of gender. *Social Science Quarterly*, 87(2), 432-448.
- Kupiainen, R. (2013). *Media and Digital Literacies in Secondary School*. New York, NY: Peter Lang.
- Makashvili, M., Ujmajuridze, B., Amirejibi, T., Kotetishvili, B., & Barbakadze, S. (2013). Gender differences in the motives for the use of Facebook. *Asian Journal of Humanities and Social Studies*, 1(3), 130-135.
- Pianta, R.C. (1999). *Enhancing relationships between children and teachers*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Pianta, R. C., Hamre, B. K., & Allen, J. P. (2012). Teacher-student relationships and engagement: Conceptualizing, measuring, and improving the capacity of classroom interactions. In *Handbook of research on student engagement* (pp. 365-386). Springer US.
- Sabol, T.J. & Pianta, R.C. (2012). Recent trends in research on teacher-child relationships. *Attachment & Human Development*, 14(3), 213-231.
- Wentzel, K.R. (1998). Social relationships and motivation in middle school: The role of parents, teachers, and peers. *Journal of Educational Psychology*, 90(2), 202-209.
- Wong, S.S. (2014). *The criteria of students' and teachers' communication privacy management in Facebook and their effect on teacher-student relationship* (Unpublished master's thesis). University of Lapland, Rovaniemi, Finland.
- Wyrick, A.J. (2011). *Teacher-student relationships during adolescence: The role of paternal involvement, behavioral characteristics, gender, and income* (Unpublished Dissertation). University of Louisville, Louisville, KY.
- Yeo, L.S., Ang, R.P., Chong, W.H., Huan, V.S., Quek, C.L. (2008). Teacher efficacy in the context of teaching low achieving students. *Current Psychology*, 27(3), 192-204.